

Κατὰ πρῶτον ὁ Σωκράτης ἔκφραζει ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη γόνησις καὶ πρότις στάδιμην καὶ γνώμονα αὗτης ἔχει τὴν κατὰ λόγον γνῶσιν, διδάσκει δὲ συγχρόνως τὴν πρόσκτησιν τῆς γνώσεως ταύτης διὸ διαλεκτικῆς τῶν διδαστιῶν ἐξετάσεως. Ἐκ τούτου συμπεροκίνει εὐθὺς ὁ Πλάτων ὅτι μόνον καὶ οὐκονός ἔκπτης ὑπάρχουσαι ἔννοιαι εἰσὶ τὸ πραγματικόν καὶ ὀληθές κατὰ τὴν πλήρη τῆς λέξεως ἐκδογήν, πᾶν δ' ἀλλοῦ παρηγγέλλειν ἔχει πραγματικότητα. Τὴν θεωρίαν ταύτην θεμελιῶς διαλεκτικῶς καὶ διεξάγει αὐτὴν εἰς σύστημα.

(9) Ὁ Λοιποτέλης ἀναγνωρίζει ἐν αὐτοῖς τοῖς δεδομένοις τὴν ἐννοιαν ὡς τὴν οὐσιώδη μορφὴν καὶ τὴν κινοῦσαν δύναμιν, δεικνύει διὰ λεπτομερεστάτης καὶ ὀκριβεστάτης ἀναλύσεως τῆς ἐπιστήμονος μεθόδου, πῶς εὑρίσκονται καὶ ἔννοιαι καὶ πῶς ἐφράζονται ἐπὶ τῷ καὶ οὐκονός ἔκπτον, ἐξετάζει τοὺς νόμους καὶ τὴν διάρθρωσιν τοῦ σύστημας, ἐξετάζει τὰς ἐννοίας, ἐξὸν πῶν τὴν πραγματικὴν διορίζεται, ἐν περιεκτικῇ θεωρίᾳ τῶν καὶ οὐκονός ἔκπτων κλάδων.

Ο Σωκράτης δὲν ἔχει σύστημα, οὐδὲ ὄλεικήν των λόγων. "Εστι πεπεισμένος ὅτι μόνον ἐν τῇ κατὰ λόγον γνώσει ἔγκειται ἡ ὀληθής γνῶσις, ὅτι μόνον ἐν τῷ κατὰ ἐννοίας πρόττειν ἔγκειται ἡ ὀληθής ἀρετή, ὅτι καὶ ὁ κόσμος ἐστὶ καὶ οὐκονός ὀρισμένης ἐννοίας καὶ διὰ τοῦτο σκοπίμως δικτεταγμένος. Ἐν πάσῃ δεδομένῃ περιπτώσει ζήτεται νὰ εὑρῇ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐξεταζομένου πράγματος διὰ διαλεκτικῆς δοκιμασίας τῶν κριτουσῶν δοξῶν, καταβάλλει πάσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν εἰς τοῦτο ἀποκλείων πῶν ὅλλο συμφέρον. Λλλὰ πέρι τῆς τυπικῆς ταύτης ἐνεργείας δὲν ἐγώρησεν. Η διδασκαλία κύριον περιορίζεται εἰς τὰς γενικὰς ἐκείνας ἀποκτήσεις καὶ πρωτηιδέσεις, ἡ ταρκαρία αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει ἐν νέᾳ τινὶ θεωρίᾳ περὶ τῶν πραγμάτων, ὅλλ' ἐν νέᾳ ἐννοίᾳ τῆς γνώσεως καὶ ἐν τῇ πρωτωπικῇ παραπτάσει τῆς ἐννοίας ταύτης, ἐν τῷ τρύπῳ καὶ οὐ στατικοῦ βαθύτατη τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ἐν τῇ ζωηρότητι τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ ὄρμῆς καὶ ἐν τῇ καθηρύποτητι τοῦ ἥλικοῦ αὐτοῦ βίου.

Αὕτη ἡ Σωκρατικὴ ζήτησις τῆς ἐννοίας γίνεται παρὰ Πλάτωνι εὔρεσις, βεβαιώτης τῆς κτήσεως καὶ τῆς θεωρίας. Λι μὲν καὶ οὐκονός ἔκπτης ὑπάρχουσαι ἔννοιαι, αἱ ἴδεαι, εἰσὶ κατ' αὐτὸν τὸ μόνον ὀληθής, τὸ δ' ἀμέτοχον τῆς ἴδεας εἶναι, ἡ ὄλη καὶ οὐκονός ἔκπτη, ἐστὶ τὸ ἀπλῶς μὴ ὀληθής, πάντας δὲ τὰς λοιπὰ σύγκειντοι ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, ξτινα τόσον

μόνον εἶναι ἔχουσιν ἐν ἑστίοῖς, ὅσον μετέχουσι τῶν ἰδεῶν. Αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνός εἰσιν αἱ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ζητηθεῖσαι καθολικοὶ ἔννοιαι, μόνον ὅτι ὑπάρχουσι κεχωρισμέναι ἀπὸ τοῦ κόσμου τῶν φυσιομένων. Λέτιχι διπλανούσι καὶ τὸ κέντρον τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Μόνους ἡ ἔννοια ἢ τὸ εἶδος ἔστι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἢ οὐσία, τὸ πραγματικόν, ἢ ψυχὴ τῶν πραγμάτων· μόνη ἡ σύλλογος μορφὴ, ὡς ἔχυτὸν νοῶν καθαρὸς νοῦς ἔστι τὸ ἀπολύτως ἀληθεῖος καὶ πραγματικόν· μόνον ἡ νόησίς ἔστι καὶ εἰς τὸν δινθρωπὸν ἡ ψίστη μακριστῆς τῆς ὑπάρχεως αὐτοῦ. 'Αλλ' ἡ ἔννοια, ἣν ὁ Πλάτων ἐχώρισεν ἀπὸ τῶν φυσιομένων καὶ ἐθεώρησεν ὡς καθ' ἔκατην ὑπάρχουσαν ἰδέαν, ἐνοικεῖ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἐν τοῖς οὖσιν αὐτοῖς. Καὶ ὁ διορισμὸς δὲ οὗτος δὲν σημαίνει ὅτι τὸ εἶδος ἔχει ἀνάγκην τῆς ὄλης πρὸς πραγμάτωσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι ἔχει τὴν πραγματικότητα αὐτοῦ ἐν ἔχυτῷ, διὸ τοῦτον δὲ μόνον τὸν λόγον δὲν θέλει ὁ Ἀριστοτέλης νὰ θέσῃ τὸ εἶδος ἐκτὸς τοῦ κόσμου τῶν φυσιομένων, διότι, γωριστῶν ὅντων τούτων, οὔτε τὸ καθόλου τῶν καθ' ἔκαστα πραγμάτων οὔτε ἡ αἰτία καὶ οὐσία αὐτῶν θὰ ἐδύνατο νὰ ὑπάρχῃ. Τὸ εἶδος λοιπόν ἐστιν ἀρχή, ἥτις παρὰ Σωκράτει, Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει παρίσταται ἐν διαφόροις βαθμοῖς ἀναπτύξεως. 'Εν μὲν τῷ Σωκράτει παρίσταται ὡς πυρὴν πλήρης ζωῆς καὶ ἔτοιμος ν' ἀνοίξῃ μετὰ μεγάλης δυνάμεως ἐκ τῆς θεωρίας τῆς πρώτης περιόδου, ἐν δὲ τῷ Πλάτωνι παρίσταται ὡς ἀναβλαστήσας καὶ προκεχωρηκὼς ἐν αὐτοτελεῖ ἀναπτύξει, ἐν δὲ τῷ Ἀριστοτέλει παρίσταται, ὡς διακλαδωθεὶς καὶ ἔξηπλωμένος ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον τῆς ὑπάρχεως τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἔξαπλώσει ταύτη ἔξαντλουμένος καὶ πρὸς τὴν μεταμόρφωσιν αὐτοῦ κατὰ τὴν τρίτην τῆς φιλοσοφίας περίοδον βαίνων. 'Ο Σωκράτης ἐστὶν ὁ ἔξογκούμενος σπόρος, ὁ Πλάτων τὸ ἀφίσον αὐτὸς, ὁ Ἀριστοτέλης ὁ ὄρυμος καρπός τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ ψίστῃ αὐτῆς ἱστορικῇ ἀναπτύξει.

I ΣΟΚΡΑΤΗΣ

§ 33.

I. Σωκράτους βίος.

Σωκράτους φιλοσοφία. — Γέννησις καὶ μόρφωσις. — Σχέσις πρὸς τοὺς συγχρόνους καὶ προγενεστέρους φιλοσόφους. — Σκοπὸς τοῦ βίου. — 'Ο Σωκράτης ὡς ιδιότης, ὡς πολίτης, ὡς φιλόσοφος ἀναμορφωτής. — 'Ο καθ' ἡμέραν βίος αὐτοῦ. — Σωκρατικὴ σχολὴ.

Τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους καὶ ἡ φιλοσοφίας κύτος εἰσιν ἀδικούστως μετ' ἄλλήλων συνηγριέναι. Εἴ καὶ πάντα φιλοσοφικὴν σύστημα πηγάζει ἐκ τοῦ ἴδιαζοντος χρακτῆρος τοῦ ἰδρυτοῦ, ἐκ τῆς μορφώσεως, τῶν περιπετειῶν καὶ σχέσεων κύτοι, δημος πάρε μὲν τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις δυνάμεις νὰ χωρίσωμεν τὴν φιλοσοφίαν κύτον ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτῶν, ὡς τὸν καρπὸν ἀπὸ τοῦ δένδρου, παρὸ δὲ τῷ Σωκράτει τοῦτο ἐστιν ἀδύνατην. Σωκρατικὴ φιλοσοφία σημαίνει Σωκράτης καὶ Σωκράτης Σωκρατικὴ φιλοσοφία. Περὸς τῷ Σωκράτει δὲν πρόκειται περὶ ὥρισμένων δογμάτων, οἵτινας ὑπὲ δικτύορων κατὰ τὸν ὄμοιον τρόπον δύνανται νὰ γνωθῶσιν, ἀλλὰ περὶ ὥρισμένου τρόπου βίου καὶ διανοήσεως, περὶ φιλοσοφικοῦ χρακτῆρος καὶ τῆς τέχνης τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνῆς. ἐν ἄλλαις λέξεσι παρὸ τῷ Σωκράτει πρόκειται περὶ πραγμάτων, ἀπειρὶ δὲν δύνανται ν' ἀνακοινωθῶσι κατὰ τρόπον ἀμετον καὶ νὰ παραδοθῶσιν ἀναλογιώτως, ἀλλὰ μεταλλοπαθεύονται ἐλευθέρως ἢ τε διεγείρονται τοὺς ἄλλους εἰς ἀνόλογον ἀνάπτυξιν τοῦ ἴδιαζοντος κύτοις χρακτῆρος.

Ἔτοι δικτύον ἔχομεν περιεργίαν νὰ μάθωμεν ἀκριβέστερὸν πως περὶ τῆς μορφώσεως χρακτῆρος, ἐπὶ τὴν τοῦ κύτου ἴστορίαν ἐπενεργήσαντις. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδὲν περὶ τούτου γινόταν. Τὸ ἄτο ο Σωκράτης ἐν τῇ ακθεστικυίᾳ κύτοις ἀλιτίκης καὶ πῶς κατὰ ταύτην ἔδρασε γινώσκομεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὅλου βίου κύτοις γενικαὶ μόνον περιγραφὴ περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς, περὶ δὲ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ βίου κύτοις εὑρισκόμεθα ἐν τῷ σκίτει καὶ περὶ τῆς ἴστορίας τῆς διεκνοητικῆς καὶ ἡμίτης κύτοις ἀναπτύξεως πλὴν ἐλλιπῶν τινῶν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀθενάζον εἰδήσεων εἰς εἰκασίας μόνον ἐσμένη ἡνογκωμένη νὰ περιμέτρωμεῖται.

Η νεανική τοῦ Σωκράτους ἡλικία καὶ τὸ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνδρικῆς συμπίπτουσι πρὸς τοὺς λαμπροὺς χρόνους τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ἢ μᾶλλον τῆς πόλεως αὐτοῦ. Γεννηθεὶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῶν Μηδικῶν πολέμων ἥτο γεώτερος πάγτων τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐκόσμουν τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους. Γεννηθεὶς τῷ 469 ἥτο κατὰ 26 μὲν ἔτη νεώτερος τοῦ Σοφοκλέους, κατὰ 11 δὲ τοῦ Εύριπίδου, κατὰ πολλῷ δὲ πλείονας τοῦ Αἰσχύλου. Ως πολίτης Ἀθηναῖς ἐδύνατο νὰ μετέχῃ τῆς μορφώσεως, ἢν παρεῖχεν δερθίον τότε τὸ μέγα τοῦ πολιτισμοῦ κέντρον, αἱ Ἀθῆναι. Καὶ ἀνέκαλύπτετο ὑπὸ πενίκας καὶ ταπεινῆς καταγωγῆς εἰς χρησιμοποίησιν αὐτῆς, ὅμως ἐν ταῖς τότε Ἀθήναις καὶ ὁ ἐσχάτος πολίτης ἀπῆλκεν ἀδεῶς τοῦ καλλιτεχνικοῦ βίου τῆς πόλεως, ὥστε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς δημοσίους σκοποὺς ἐχρησίμευεν, ἢ δὲ μετὰ ἔξοχων ἀνδρῶν ὄμιλοι καὶ ἀναστροφὴ ὑπῆρχεν αὐτῷ ἀκώλυτος. Ἀκριβῶς διὸ τοιχύτης ἐλευθέροις προσωπικῆς ἀναστροφῆς μᾶλλον ἢ διὸ συστηματικῆς διδασκαλίας μετεδίδοτο ἢ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις κατὰ τοὺς τότε χρόνους. "Οτε δὲ ἤρξατο διὸ τῶν Σοφιστῶν ἡ συστηματικὴ διδασκαλία, τότε δὲ οὐ Σωκράτης ἥτο πλέον ἀνήρ. Εὔκολως δὲ κακανοοῦμεν ὅτι ἀνήρ δραστήριος καὶ φιλομαθέστατος, οἷος ἥτο ὁ Σωκράτης, καὶ πτωγῆς ὧν ἐδύνατο νὰ εἴρῃ ἀφορμάς τινας πρὸς ἀνέπτυξιν καὶ μόρφωσιν καὶ ὅτι δὲν ἔμεινε καὶ αὐτὸς ἀμέτοχος τῆς Οχυρωτῆς ἐξάρσεως τῆς ἐχυτοῦ πόλεως. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν ἀσφαλές γινώσκομεν περὶ τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἥγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ ὑψός ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ εὐρίσκομεν αὐτὸν ἴσταμεν κατὰ τὴν παθεστηκυῖαν αὐτοῦ ἡλικίαν.

(1) Σωκράτης Οὐδὲ διηλύει βεβαίως τὴν συνήθη τότε διὰ μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς παίδευσιν, ἀλλ' ὅτι λέγεται περὶ διδασκάλων αὐτοῦ οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἐστιν ἀξιον. Διδασκαλοὶ δῆλα δὴ αὐτοῦ λέγονται ἐν μὲν τῇ μουσικῇ ὁ Κόρνος, ἐν δὲ τῇ ποιήσει ὁ Εὔηρος· κατ' ἄλλους ἐν τῇ μουσικῇ ὁ Δάμων ἢ ὁ κιθαριστὴς Δάμπων. Ἄλλ' αἱ εἰδήσεις αὗται πνιγδάζουσαι ἐκ χωρίων τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος στεροῦνται ιστορικῆς ἀληθείας.

Ο Εενοφῶν ('Ἀπομν. IV, 7. 3. 5.) λέγει δὲ αἱ γεωμετρικαὶ καὶ ἀστρονομικαὶ τοῦ Σωκράτους γνώσεις ἥσαν τοιοῦται, ὥστε καὶ τῶν δυσκαλωτάτων προβλημάτων δὲν ἥτο ἀπειρος. "Ἄν τὰς γνώ-

σεις ταύτας ἐκτίθετο ἐν τῇ νεότητι κύτῳ ἢ κατόπιν καὶ τὰς ἔγενετο διδάσκαλος αὐτοῦ, δὲν γινώσκουμεν.

Βλέπομεν τὸν Σωκράτην ἐν τῷ ὥριῳ κύτῳ ἡλικίᾳ ἀναστρεφόμενον μετὰ πολλῶν προσώπων, ἐξ ὧν βεβίως πολλοὺς ἀφοριάς πρὸς ἔρευναν καὶ γνῶσιν ἐλάμβανεν. Οὕτω π. γ. βλέπομεν αὐτὸν συνδιαλεγόμενον μετὰ τῶν Σοφιστῶν Πρωταγόρου, Γοργίου, Θρεσμάχου, Πόλου, Ἰππίου, Προδίκου, ώστε μετὰ τοῦ Πύριππου, διὸ δ' Ἀριστοφάνης ἐν Βεκτράγοις (1491) φέγει ὅτι καθήμενος παρὰ τῷ Σωκράτει καὶ φλυαρῶν ἀμελεῖ τὰς τροχικὰς τέχνης, παρὰ δὲ συγχρόνων κομικῶν κατηγορεῖται ὁ Εὔριπίδης, ὅτι τὰς τραγῳδίας αὐτοῦ ποιεῖ ὁ Σωκράτης. Οἱομεν προσέτι τὸν Σωκράτην συνδιαλεγόμενον μετὰ τῆς Ἀσπασίας, τῆς Διοτίμας, τοῦ Ἀριστοφάνους. Ο Σωκράτης ὄνοματίει ἑκατὸν μακρινὴν τοῦ Προδίκου, τῆς Ἀσπασίας, τῆς Διοτίμας. Άλλα καὶ διὰ ὑποθέσωμεν δτι ἡ Διοτίμη ἐστὶν ὄντως ιστορικὴν πρόσωπον καὶ ὁ Μενέζενος Ηλατωνικὸν ἔργον, πάλιν τὴν διδασκαλίαν ταύτην πρέπει νὰ ἔννοιοσθωμεν μᾶλλον ὡς ἐλευθέρων συνομιλίαν. Άλλα καὶ τούτου δοθέντος, πάλιν περὶ τῆς παιδεύσεως τοῦ Σωκράτους κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν οὐδὲν μακριθένομεν.

Ἄκούομεν αὐτὸν προσέτι διαλεγόμενον καὶ συγκρινοῦντα περὶ τῶν δογμάτων τοῦ Παρμενίδου καὶ τοῦ Ηρακλείτου, τῶν Ἀτομικῶν, τοῦ Ἀναξαγόρου, ἕσως δὲ καὶ τοῦ Ημπεδοκλέους, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν δτι αἱ φιλοσοφικὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων θεωροῦσι ἦσαν αὐτῷ γνωστοί. Άλλα πῶς ἐγνώρισεν αὐτὸς δὲν λέγεται. Αἱ μαρτυρίαι, καθ' ᾧς ὁ Σωκράτης ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Ἀρχελάου οὗτε διξιόπιστοι εἰσιν οὕτε καθ' ἑκατὸς πιθανοί. Τοῦ Ἀναξαγόρου τὴν διδασκαλίαν ἔγινωσκεν ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ καὶ ἐξ ὧν ἀκοῦεις. Τοῦ Ἀρχελάου οὐδεὶς τῶν διξιόπιστων μαρτύρων ποιεῖται μνεῖν οὕτε ὁ Πλάτων οὕτε ὁ Ευνοφῶν οὕτε ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' ὁ Ἀριστοζένος καὶ ὁ Πορφύριος. Ο Σωκράτης οὗτε τὸν Ἀναξαγόραν οὕτε τὸν Ἀρχελάον ἔσχε διδασκάλους, αὐτὸς καλεῖ ἑκατὸν αὐθουδγόν τῆς φιλοσοφίας, ἦτοι αὐτοδιδακτον.

Καὶ περὶ τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, ἦτινα ἦσαν τῷ Σωκράτει γνωστά, διλύγει γινώσκομεν. Τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου σύγγραμμα

φαίνεται ὅτι ἐγίνωσκε. Ήσερ διογένει (Β', 22) φέρεται ὅτι ἀγαγούς τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἡρακλείτου, ὅπερ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Εὔριπδος, εἶπεν· «Ἄλλο μὲν συνῆκαι, γενναῖα, οἷμαι δὲ καὶ οὐ μή συνῆκαι πλὴν Δηλίου γέ τινος δεῖται κολυμβῆσθαι»· ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὗτη δὲν θεωρεῖται πολὺ ἀσφαλῆς. Καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (περὶ πολυπραγμοσ. καθ. 2. σεκ. 516) λεγόμενον ὅτι ὁ Σωκράτης ἐπιμελῶς ἐπυνθάνετο περὶ τῶν τοῦ Πυθαγόρου δογμάτων, δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἴστορίας.

Διαμριζόμενον φαίνεται ὅτι ὁ Σωκράτης ἔμαθε κατ' ἀρχὰς τὴν τέχνην τοῦ πατρὸς Σωφρονίσκου, τὴν γλυπτικὴν. Τῆς τέχνης αὐτοῦ ἔργα ἐδεικνύουντο κατὰ τὸν Παυσανίαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τρεῖς Χάριτες. "Ἄν τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο τοῦ Σωκράτους, δὲν γινώσκομεν ἀκριβῶς. Τὴν γλυπτικὴν δύμας ἀφῆκε λίσαν ταχέως. Ο Σωκράτης ἡσθάνετο ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ ἦτο πολλῷ ὑψηλοτέρα τοῦ γλύφειν ἀγάλματα. Βρέφει ὅτι προορισμὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐργάζηται ὑπὲρ τῆς ἥμικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς τελειώσεως ἐκεῖτον τε καὶ τῶν δῆλων ἀνθρώπων. Η πεποίθησις δ' αὗτῇ ἦτο τόσον βαθεῖα καὶ ζωηρὸς ἐν αὐτῷ, ὥστε ἐλεγεν ὅτι ἦτο αὐτῷ προστεταγμένον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ πράττῃ τοῦτο καὶ ἐξ ἐνυπνίων καὶ ἐκ μαντείων καὶ παντὶ τρόπῳ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐνισχύθη εἰς τὴν δοξασίαν αὐτὴν καὶ ὑπὸ τινος χρησμοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος. Ο Χαιρεφῶν μετιθάς εἰς Δελφοὺς ἡρώτησε τὸ μαντεῖον, μὴ ὑπάρχῃ τις σοφώτερος τοῦ Σωκράτους. Η δὲ Πυθία ἀνεῖλεν ὅτι δὲν ὑπάρχει. Ο Σωκράτης μαθὼν τοῦτο ἐπικέπτετο, τίνα ἔννοιαν δύναται νὰ ἔχῃ ὁ χρησμὸς· καὶ, ἵνα δοκιμάσῃ αὐτὸν, ἤλθεν εἰς συνομιλίαν καὶ συζήτησιν μετὰ πάντων ὅσοι ἐνόμιζον ὅτι γινώσκουσί τι. Εὗρε δὲ ὅτι οὕτε αὐτὸς οὔτε ἄλλος τίς ἐστι σοφός, ἀλλ' ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι καίπερ μὴ εἰδότες ἐνόμιζον ὅτι εἰσὶ σοφοί, αὐτὸς δὲ ἐγίνωσκεν ὅτι οὐδὲν οἶδεν. Ενδιμήζε λοιπὸν ὅτι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιβεβλημένον νὰ ἐξετάζῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχετόν, ἵνα τὸν χρησμὸν ἀληθῆ ἀποδείξῃ. Τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ αὐτοῦ ἔργου οὐχὶ ὡς λόγον, ἀλλ' ὡς στήριγμα πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν τὸν χρησμόν. Πῶς δύμας ἡ τάσις αὐτῇ καὶ πόσον ἐνωρὶς διηγέρθη ἐν αὐτῷ, ἀδύνατον νὰ δρισθῇ. Πιθανώτατον ὑπάρχει ὅτι κατ' ὅλον, σὺν τῇ αὐξήσει τῶν γνώσεων αὐτοῦ περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ἥμικῆς καταστάσεως τῶν χρόνων αὐτοῦ,

ἀνεπτύσσετο ἐν αὐτῷ καὶ ἡ τάσις αἴτη. Ήδονές δὲ μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ηελοποννησιακοῦ πολέμου ἀναφρίνεται ὡς φιλόσοφος. Ἐν ταῖς «Νεφέλαις» τοῦ Ἀριστοφάνους τῷ 423 παρίσταται ὡς πρωτοστάτης τῆς νέας ἐπιστήμης, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἀπὸ ἐτῶν ἔδρας ὡς σημαντικὸν πρόσωπον καὶ εἶχε περὶ ἑκυτὸν ἐσχηματισμένον κύκλον φίλων ἀνδρῶν. Ὁ Κριτικός καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν σταδίῳ, ἥτοι περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ηελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀνεπτρέφοντο μετὰ τοῦ Σωκράτους ἐλπίζοντες ὅτι γένονται ἴκανοί λέγει τε καὶ πράττειν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἀρχ ἐκείνους ἔδρας ὁ Σωκράτης ὡς σπουδαῖον πρόσωπον.

Μής τὴν ἀπιστούλην ταύτην ἀφωπιώθη ὁ Σωκράτης μετὸς πλήρους αὐτοπεριγρήσικε. Ὁ Σωκράτης ἦταν ἐν μορίᾳ πενίχ. Ἡ ὥλη οὐσία αὐτοῦ μετὸς τῆς οἰκίας ἀνέβανεν εἰς ἓ μόνον μνᾶς. Ὁ οἰκισκὸς αὐτοῦ βίος ὑπῆρχεν εἰς ἀκρον ἀγαρις. Μῆχε γυναικας τὴν Εκνήσπην, πολυθρύλητον ἐπὶ διστροπίῃ. Ψεῦδός ἐστιν ὅτι ὁ Σωκράτης εἶχε καὶ ἀλλήν γυνναῖκα, τὴν Μυρτό, καὶ κατά τινας γένεν δευτέρουν αὐτὴν γυναικας μετὸς τὴν Εκνήσπην, κατ' ἄλλους δὲ καὶ τὰς δύο τυγχρόνως.

Ὁ Σωκράτης φύνεται ὅτι τὴν Εκνήσπην μετὸς τὸ 423 ἐνυψρεύθη. Πρῶτον μὲν διέτι ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Νεφέλαις οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν τοῦ οἰκισκοῦ βίου τοῦ Σωκράτους, εἰτε δὲ κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἡτο μειράκιον (14—20 ἔτων), ἡ δὲ Εκνήσπη ἐν τῷ δεσμιωτηρίῳ ἐκράτει παιδίον, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ Εκνήσπη δὲν ἡτο προβεβηκούσας ἡλικίας καὶ ὅτι ὁ Σωκράτης ἡλικιωμένος ἤδη παρέλαθεν αὐτήν. Ὁ Τερτυλλιανὸς (Ἀρολογιτ. 31) οὐδεμίας προπογῆς ἀξιούς ἐστιν διατρυπιζόμενος ὅτι ὁ Σωκράτης εἶχε κοινὴν τὴν γυναικας μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ· ἡ εἰδῆσσις αὕτη ἐστὶν ἀξία τοῦ φυνκτικοῦ τούτου ἀπίνοια, εἰς ἣν ἀφοροῦσαν ἔδιωκεν ἡ ἐν τῇ Ηελιτείᾳ τοῦ Ηλάστιωνος κοινογονία.

Ἡ Εκνήσπη ἡτο δργίλη καὶ ὑξύγυλης γυνή, ἄλλ' ὁ Σωκράτης ἡνείγετο αὐτὴν μετὸς φιλοτυρικῆς ὑπιμονῆς καὶ ἀταρκείας. Ἅλλ' ὅσον δλίγον ἐταράπτετο ὑπὸ τῆς διστροπίας τῆς Εκνήσπης, τόσον δλίγον ἐδύνκτε καὶ ἡ περὶ τοῦ οἴκου φροντίς νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς θείας αὐτοῦ δράστεως, ἣν ἐθεώρει ὡς τὴν τοῦ βίου αὐτοῦ ἀποστολήν. "Ινας μὴ παροκεφῇ τὴν τοῦ θεοῦ παραγγελίαν, ἢμέλητε τῶν οἰκείων. "Ινας δὲ ὑπόργη ὀνειρότητας, ἢμελε νὰ μαρτυρῇ κατὰ τὸ

ἀνενδείς τὸν θεὸν καὶ δι' ἀσυνήθους βαθμοῦ σκληραγγίας καὶ οὐτορχείας μέχρι τοσοῦτον προέβη, ώστε ἐδύνατο νὰ καυχᾶται ὅτι ζῆται παντὸς ἄλλου ἀνεπαγγέλτερον καὶ ἀλυπότερον. Οὕτω δὲ κατέστη αὐτῷ δυνατόν, δηλασθεὶς πάσας αὐτοῦ τὰς δυγάμεις ὑπὲρ ἄλλων ἀνευ τινὸς ἀντιμεσθίας. Ἡ δρᾶσις δ' αὐτῇ οὕτω προσήλωσεν αὐτὸν εἰς τὴν γενέτειραν γῆν, ώστε μὴ μόνον τὰ ὅρια ἄλλὰ μηδὲ αὐτὰς τὰς πύλας τῆς πόλεως σγεδὸν νὰ ὑπερβῇ.

Καθ' τῶν πολιτικῶν δὲν ἔθελε νὰ μετέχῃ· οὐ μόνον διότι ἐνόμιζεν διατηρηθῆναι ὡς πολιτικὸς ἐν ταῖς τότε Ἀθήναις ἀνευ παραβάτεως τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ θεραπεύων τὰς ἀξιώσεις τοῦ κακῶς συνειθερένου Ἀθηναϊκοῦ ὄχλου, ἄλλας πρὸ πάντων διότι ἀποστολὴν τοῦ ἔκυτοῦ βίου ὑπελάμβανεν ἄλλην. Ὁ Σωκράτης ἦτο πεπεισμένος ὅτι πρὸ πάσης περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων φροντίδος πρέπει νὰ προστηται ἡ ίδια ἔκαστου πολίτου τελειοποίησις, ὅτι μόνη ἀκριβής ἐπίγνωσις ἔχει τοῦ, συνδεδεμένη μετὰ βαθείας καὶ πολυμεροῦς γνώσεως, καθίστησι τὸν πολίτην ἀξιού πρὸς πολιτικὰς πράξεις. Τοικύτας ἔχων πεποιθήσεις ὁ Σωκράτης ἔθεώρει κατ' αὐτόγκην τὴν δικαιοδοχίαγοντιν ὀνθρώπων τινῶν πολλῷ σπουδαιοτέρων καὶ προτιμοτέρων καὶ ἀναγκαιοτέρων ἢ τὴν ὑπὲρ τοῦ ὄλου ἐνέργειαν, ἥτις ἀνευ ἐκείνης ὄλως ὀγωφελής θὰ ἔτο. Ἐφρόνει ἐπομένως ὅτι πολλῷ χρησιμώτερος γίνεται τῇ πατρίδι αὐτοῦ πατέευων καὶ υἱοφῶν ἵκανον πολιτικοὺς ἀνδρας ἢ ἀν αὐτὸς ἐπραττε τὰ πολιτικά. Ἄνήρ, ὡς ὁ Σωκράτης, διστις ἐνεκκα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, τῆς προσωπικότητος, τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι, τῶν φυσικῶν αὐτοῦ ἴδιωμάτων οὕτως ἴσχυρῶς ἐφέρετο εἰς τὴν μετ' ἄλλων παιδαγωγικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ὅμιλον καὶ ἀναστροφήν, δὲν ἐδύνκτο νὰ εὑρίσκῃ εὐάρεστον ἄλλην ἐνέργειαν, ἄλλον τρόπον τοῦ βίου, ἢ τὸ ἐξετάζειν ἔχειν καὶ τοὺς ἄλλους· «διὰ ἀνεξέταστος βίος οὐ βιωτὸς ὀνθρώπῳ» ἔλεγε. Διὸ τοῦτο οὐδέποτε ἀπεπειράθη νὰ καταλίπῃ τὸν ἴδιωτικὸν βίον. Ὡς μαχητής ἐξεπλήρωσεν ἐν πολλοῖς ἀκοστρατείαις τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον μετὰ μεγίστης ἀνδρείας καὶ ακροτερίας. Ἐν μὲν τῇ Ποτιδαίᾳ τῷ 432, ἐν δὲ τῷ Δηλίῳ τῷ 424, καὶ ἐν Ἀμφιπόλει τῷ 422. Ἐν Ποτιδαίᾳ ἔσφεσ τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ συγετέλεσε νὰ δοθῇ εἰς ἐκεῖνον τὸ αὐτῷ ἀνῆκον βραβεῖον. «Ως πολίτης ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν ἀδίκων ἀπαιτήσεων τοῦ μακινο-

μένου ὅχλου καὶ τῶν διληγορυχῶν ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ιδίας; Καὶ οἵτις ἀτρομήτως καὶ μετ' εὐσταθείας, ἄλλος τῆς διναικήσεως τῶν τῆς πόλεως δὲν θίεις νὰ μετάσχῃ. 'Αλλ' οὐδὲν οἱ Σοφισταὶ θίεις νὰ παρέλθῃ εἰς τὸ μέσον ὡς δημόσιος διδάσκαλος τὴν ἔκυτοῦ διδασκαλίαν ἀντί χρημάτων παρέχων. Οὐ μόνον δὲν εἰσέπραττε χρήματα διὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ συστηματικὴν διδασκαλίαν παρεῖχεν. «Ἐγὼ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πόλιτος ἐγενόμην, λέγει, εἰ δέ τις ἔμεν λέγοντας καὶ τὸ ἔμκυτοῦ πράττοντος ἐπιθυμεῖ ὁκούσειν. . . . οὐδεγὰ πόλιτος' ἐφθύνησα». Δὲν θίεις νὰ διδάσκῃ, ἄλλος κοινῇ μετὰ τῶν ἄλλων νὰ μανθάνῃ, δὲν θίεις νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ τοῖς ἄλλοις, ἄλλος τὰς τῶν ἄλλων πεποιθήσεις νὰ δικαιοῦῃ, δὲν θίεις ἑτοίμην τὴν ἀλήθειαν ὡς κεκομιμένην νόμιμην νὰ παρέχῃ εἰς κυκλοφορίαν, ἄλλος νὰ διεγείρῃ ἐν τοῖς ἄλλοις τὴν ἔρωτα πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, νὰ δεικνύῃ σύντοις τὴν πρᾶτος ταύτας ὅδον, νὰ ἀνατρέπῃ μὲν τὴν φευδᾶ, νὰ ζητῇ δὲ τὴν ἀληθινή γνῶσιν.

"Ἀπληστος δὲν διαλόγων κακτεκτίπειε μετ' ἄλλοις; ἤγεντικής περιεργίας πάσσον εὐκαιρίαν, ἵνα φινάψῃ τυνημαλίαν διδακτικὴν καὶ θίμικήν. Καὶ ἐκάστην ἡμέραν περιερέπετο εἰς τὰς ἀγυρδὰς καὶ εἰς τοὺς περιπάτους καὶ εἰς τὰ γυμναστήρια καὶ πανταχοῦ, ὅπου ἔμελλε μετὰ πλείστων νὰ συνκατηθῇ, ἵνα μετὰ γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, μετὰ συμπολιτῶν καὶ ξένων συνδικλέξει; συνάπτῃ. Θὰ ἐγίνωσκεν εὐθὺς νὰ μετατρέπῃ εἰς ἐπιστημονικὸς καὶ θίμικός. 'Ὕπηρετῶν δ' οὔτω τῷ θεῷ ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτοῦ ἀπιστικῇ εἶγε τὴν πεποιθήσιν δτὶ προσέφερεν οὔτω τῇ πολιτείᾳ ὑπηρεσίαν, ἥν οὐδεὶς ἄλλος ἐδύνατο νὰ προσενέγκῃ. Διύτι θοιν βαθύντερον παρεπινεῖτο διὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς ἀγωγῆς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τούτον ὀλίγην πεποιθησιν εἶχεν εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ διδασκαλίων τῆς ἀρετῆς, τοὺς Σοφιστάς.

'Η ἑλκτικὴ τῶν λόγων αὐτοῦ δύναμις προσείλκυτε περὶ αὐτὸν κύκλον θαυμαστῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐπέριον νέων, οἵτινες ἐκ διαφόρων ἐλατηρίων τὴν μετ' αὐτοῦ δριλίκιν ἐπιζητήσαντες εἰς διάφορον εὑρίσκοντο πρὸς αὐτὸν σχέσιν καὶ ἄλλοι μὲν μακρύτερον χρόνον, ἄλλοι δὲ βραχύτερον ἔμενον παρ' αὐτῷ. '(1) Σωκράτης προπεπάθει οὐ μόνον νὰ μορφώσῃ τοὺς φίλους τούτους, ἄλλας καὶ πολλές τις ἦτο αὐτοῖς ὠφέλιμον καὶ ἀγαθὸν νὰ συμβούλεύῃ. 'Ἐκ τούτου δὲ τοῦ ῥεοντος

καὶ γελαστὸς συνδεδεμένου ὄμίλου ἐπιγραφήσθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον σταθερός τις πυρὴν ἀληθίνην μαζικήν καὶ οχυρωτῶν, Σωκρατική τις σχολή, ἣν δὲν πρέπει νὰ φυνταξώμεθα συγκρατουμένην διὸς κοινῶν παραδεδεγμένων δογμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον διὸς τῆς προσωπικότητος τοῦ διδασκάλου αὐτῆς. Μετὰ στενωτέρων φίλων ἐποίει οὐχί σπανίως κανένα δεῖπνο ἢ περ μάλιστα κατέστησαν σταθερός θεσμὸς τοῦ Σωκρατικοῦ κύκλου. "Οσοι ἐφρίνοντο κύτῳ ὅτι εἶχον ἀνάγκην ἀλλων γνωστεων, ἡ περὶ ὅσων ἐφρύνει ὅτι δὲν ἔσαν δέξιοι τῆς συγκαταριφῆς αὐτοῦ, τούτους συνεβιβλευε νὰ ζητήσωσιν ἀλλοὺς διδασκάλους καὶ συνίστη αὐτοὺς τούτοις. Μέγρι τοῦ 700οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἐπενέλει τὸ ἔργον τοῦτο μετ' ἀκριβῶν διαγνοητικῶν διηγήματων. Τὴν ἐπ' εὐλογίαις δράσιν ταύτην διέκοψεν ὁ ἀδίκος αὐτοῦ θάνατος.

2. Χαρακτήρ τοῦ Σωκράτους.

Διαβολαὶ τοῦ Σωκρατικοῦ χαρακτῆρος.—Ἐξέλεγχεις αὐτῶν.—Ο Σωκράτης τελειότατος ἀνὴρ, πύρως ήδικτης καὶ φιλανθρωπίας.—Ακαταπόνητος μορφωτής τῶν ἀνθρώπων.—Τέλειος Ἐλλην καὶ Αθηναῖος.—Τὸ διξιοτερικὸν αὐτοῦ σχῆμα δυτίσθετον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν βρύσιος «ἀτοπία».

Περὶ τοῦ γερακτήρος τοῦ Σωκράτους ἐκφράζουνται πάντες οἱ ἀρχῖται μετὰ μεγίστη τιμῆς καὶ εὐλαβείας. Ἐάν εξαιρέσωμεν τὰς προλήψεις, κίτινες ἐπίνεγκον τὴν εἰς θάνατον κακαδίκην αὐτοῦ, μόνοι οἱ Ἐπικούρειοι οἱ τὰ πάντα συμπρόνοντες εὑρίσκουν νὰ φέξωστι καὶ τοῦ Σωκράτους, κύτος ὥμινος ὁ Ἐπίκουρος ὁ πάντας σχεδόν τοὺς φιλοσόφους λοιδορήσκες ἐφέστητο τοῦ Σωκράτους.

Πλὴν τούτων καὶ ὁ Ἀριστούργενος λέγει ὅτι ἦκουσε πορὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σπινθάρου ὅτι ὁ Σωκράτης ὡς παῖς μὲν ἡτο ἀπειθής τῷ πατρί, ὡς νέος ἀκολυχτός, ὡς ἀνήρ ἀμαχής καὶ ἀπαιδευτός καὶ ἀφυής, τραχὺς εἰς ὄργην, λοιδορός καὶ ὑβριστικός καὶ φιλαπεχθήμιον καὶ ἔκδοτος εἰς τὰς ἡδονάς. 'Αλλ' εὐκολώτατον νὰ φωράσωμεν αὐτὸν φευδόμενον. Ἐάν πορὸς τοῦ πατρός, ὡς λέγει, στελλόμενος εἰς Ἀθήνας ἔμαθε ταῦτα περὶ τοῦ Σωκράτους πρὸς γνῶσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρός, ἀνάγκη ὁ πατήρ αὐτοῦ νὰ ἡτο τοὐλάχιστον τῆς αὐ-

τῆς τῷ Σωκράτει ἡλικίας, ἄλλως δὲν ἦτοι διηγεῖται νὰ γινώσκῃ τοῦ Σωκράτους τὸν βίον ὀπότε τῇς παιδικής αὐτοῦ ἡλικίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀριστούρενος ἐγεννήθη τῷ 370, ταῦτα οὐκ ἥκουσε κατ' ἀνάγκην δεκαπενταετής τούλαχιστον ὃν τὴν ἡλικίαν, ὅτε μετέβινεν εἰς Ἀθήνας, ἥτοι τῷ 355. Άλλως τῷ 355 οὐκ ἦτοι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σπίνθαρος 115 θεῶν καὶ οὐδὲ εἶχε γεννήση τὸν Ἀριστούρενον ἐκκτοντατής, ὅπερ ψεῦδος. Δεύτερον συλληκυράνομεν αὐτὸν ψευδόμενον ὥστε 'Ἄφ' οὖ πέμπων τὸ Σπίνθαρος τὸν υἱὸν Ἀριστούρενον εἰς Ἀθήνας διηγεῖτο ταῦτα περὶ Σωκράτους, ἵνα γινώσκῃ ἡδη τὸν ἀνδρὸν ὁ Ἀριστούρενος, συνέβη ἐξ ἐπικνοῦς τοῦτο πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους· διότι ἄλλως, μὴ ὅντος πλέον τοῦ Σωκράτους ἐν τῇ ζωῇ, περιττοὶ ἦσκαν οἱ χαρακτηρισμοὶ ἐκεῖνοι τοῦ Σωκράτους. "Ματέ ὁ Ἀριστούρενος οὐκ ἥκουσε ταῦτα παρὰ τοῦ πατέρος τούλαχιστον κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, ἄλλως τότε ἥκουσεν ὁ Ἀριστούρενος ταῦτα παρὰ τοῦ πατέρος Σπινθάρεω πρὶν γεννηθῆ καὶ δὴ 30 τούλαχιστον ἔτη πρὸ τῆς ἐκυτοῦ γεννήσεως. Ἔπι τοιαύτης καταφύρου συκοφαντίας στηρίζονται καὶ δικθολοὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ Σωκράτους.

Οἱ ἀψευδέστατοι μάρτυρες γινώσκουσι τὸν Σωκράτην ὡς τὸν τελειότατον ἀνδρὸν καὶ μετὰ σεβασμοῦ ἀτενίζοντα πρὸς τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ· γινώσκουσιν αὐτὸν ἡς τὸν φίλον τῆς ἡθικῆς καὶ τῆς φιλονοῦχωπίας: «Σωκράτους, λέγει ὁ Ξενοφῶν, οὐδεὶς οὐδέποτε οὐδὲν μασεβεῖς οὐδὲν ἀνάσιμον οὔτε πράττοντος εἴδε οὔτε λέγοντος ἥκουσεν. Ἡτο, λέγει, τόσον εὐτεβής, ὥστε οὐδὲν ἔπρεπτεν ἀνει τῆς συρβουλῆς τῶν θεῶν, τόσον δίκαιος, ὥστε οὐδένα οὐδέποτε οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἡδίκησε, τόσον ἐγκριτής, ὥστε οὐδέποτε προείλετο τὸ ἥδιν ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ, οὗτοι φράσιμοι, ὥστε οὐδέποτε ἐσφόλη περὶ τὴν κρίσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡτο ἐνὶ λόγῳ ὁ ἀριστος καὶ εὔδικιμονέστατος πάντων ἀνθρώπων. (1) Ξενοφῶν περιγράφει τὸν Σωκράτην ὡς παρόδειγμα καρτερίκης, αὐταρκείκης, σωφροσύνης, εὐπεθείας, φιλοπατρίας, ὡς χαρακτήρα ἀκαρπτον ἐν ταῖς πεποιθήσεσιν αὐτοῦ, συνετώτατον καὶ πιστύτατον σύμβουλον τῶν ἐκυτοῦ φίλων περὶ τε τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, συγκοινωνὸν ἀξιαγάπητον καὶ λεπτόν, συνδέοντας ἐπιγκριτώτατα τὴν φριδρότητα μετὰ τῆς σοβαρότητος. Πρὸ πάντων δὲ ὡς ἀκτηπόνητον μηρφωτὴν τῶν ἀνθρώ-

πων, ὅστις πάσαν εὐκαιρίαν ἔζητει γὰρ ὄδηγῷ τοὺς συνόντας εἰς αὐτογνωσίαν καὶ εἰς ἀρετὴν καὶ νὰ ταπεινοῦ τῶν νέων τὴν ἀλαζονείαν· καὶ τὴν ἐλαχρύτην. Τούτοις συμφωνεῖ καὶ ὁ Πλάτων. Καὶ οὗτος ὄνομάζει τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ τὸν ἀριστὸν καὶ φρονιμώτατον καὶ δικαιώτατον ἄνδρα τῶν ἑαυτοῦ χρόνων. Καὶ αὐτὸς δὲν εὑρίσκει λόγους ἵκανους γὰρ ἐξυμνήσῃ προσηκόντως τὴν ἀπλότητα, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν σωφροσύνην αὐτοῦ. Καὶ παρ' αὐτῷ φαίνεται ὁ Σωκράτης ἐν πᾶσῃ αὐτοῦ πράξει ὑπὸ βαθυτάτης εὐσεβείας ἐμπνεόμενος. Λατρεύει τὸν θεὸν αὐτοῦ πάντα εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπομόνει μάρτυς τῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ θεοῦ. Ἡ δὲ λατρεία αὐτοῦ πρὸς τὸν θεὸν ἔστι καὶ παρὰ Πλάτωνι οὐκ καὶ παρὰ Εενοφῶντι, περιεκτικωτάτην δηλον δτι ἡθικὴ ὑπὲρ τῶν ἀλλιών ἐνέργεια, μάλιστα δὲ ὑπὲρ τῶν νέων. Καὶ ἐν ταῖς περιγραφαῖς τοῦ Πλάτωνος καταυγάζεται τὸ σοβαρὸν τοῦ Σωκράτους πρόσωπον ὑπὸ εἴλικρινοῦς φιλανθρωπίας, Ἀττικῆς λεπτότητος, εὐφυοῦς φαιδρότητος καὶ χαριεστάτης ἀστειότητος καὶ εὐτραπελίας. Καὶ ὁ Πλάτων διηγεῖται περὶ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ θάρρους τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλουτὸς αὐτὸς τῷ Εενοφῶντι καὶ συμπληροῦ τὴν περιγραφὴν δι' ἐξαιρέτου εξιστορήσεως τοῦ φιλοσόφου ὡς πολεμιστοῦ. Πλαν δὲ τι περὶ αὐτοῦ εξιστορεῖται παρέχει ἡμῖν τὴν εἰκόναν ἡθικῆς μεγαλειότητος, ἢτις τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιοθάλαστος φαίνεται, ὅσῳ πρωτοτυπωτέρᾳ ἔστι, καὶ ὅσῳ πορρωτέρῳ ἀπέχει φιλαυτίας καὶ πάσης τῶν προτερημάτων αὐτῆς ἀπιδείξεως.

Ἡ τοῦ Σωκράτους ἀρετὴ φέρει καθηκὼς Ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Ο Σωκράτης ἔστι διαμπερὲς Ἐλλην καὶ Ἀθηναῖος, ἐκ τοῦ ἐνδοτάτου μυελοῦ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, χαρακτὴρ Ἐλληνικὸν αἷμα καὶ σάρκα ἔχων. Ἡ πολυθρύλητος αὐτοῦ μετριότης οὐδὲν ἔχει ἀσκητικόν. Ο Σωκράτης ἀγαπᾷ εὐθύμους συγαναστροφάς, ἀλλὰ τοὺς θορυβώδεις πότους ἀποφεύγει. Οὕτε ἐπιζητεῖ, ἀλλ' οὔτε ἀποφεύγει τὰς δοθεῖσας ἀφορμὰς τῶν κατ' αἰσθησιν ἥδονῶν, δὲν ἀποφεύγει οὐδὲ τὸ ὑπέρρετρον. Τοὺς μικροὺς κύλικας ζητεῖ ἐν τῷ Συμποσίῳ τοῦ Εενοφῶντος οὐχὶ ἵνα μὴ μεθυσθῇ, ἀλλ' ἵνα μὴ πολὺ ταχέως μεθυσθῇ. Ἐν τῷ Συμποσίῳ τοῦ Πλάτωνος ἐπαινεῖται ὁ Σωκράτης δτι ἔστιν ἴκανος καὶ πολὺ νὰ πίνῃ καὶ ὀλίγον καὶ δτι πάντας κρατεῖ περὶ τὸ πίνειν καὶ ὁ πάντων θυμαστότερον, Σωκράτη.

μεθύσοντας οὐδεὶς πώποτε ἐώρακεν ἀνθρώπων, ὅτι ὅσον δὲ πίη, δὲν μεθύσκεται. Ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ Συμποσίου περιγράφει ἡμῖν ὁ Πλάτων πῶς ὁ φιλόσοφος, ἀφ' οὗ διῆλθεν δὴν τὴν νύκτα παρὰ Λαζαρώνιφ (φιάλη μεγάλη) καὶ ὀφεῦ πάντας κατεκοίμησε τοὺς συμπότας, ἃτοι ἀνάγκασεν ἐκ τῆς ψέθης νὰ πέσωσιν εἰς βαθὺν ὕπνον, ἀναστὰς ἀπῆλθε καὶ ἐλθὼν εἰς τὸ Λύκειον ἀπονιψόμενος ἐξηκολούθησε τὴν λοιπὴν ἡμέραν τὸ συνειδισμένον ἔργον αὐτοῦ, ὡς εἰ μὴ εἶχε πίη οἶνον, ὡς εἰ μὴ εἶχε ἀγρυπνήσῃ παρὰ πότουν.

Η μετριότης λοιπὸν ἐνταῦθι δὲν σημαίνει κατ' ἀρχὴν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης ἀπολαύσεως, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τοῦ μὴ ἔχειν ἀνάγκην τῶν ἡδονῶν καὶ τοῦ μὴ ἀποβάλλειν ἐν τῇ ἀπολαύσει αὐτῶν τὴν φρόνησιν. Ὡσταύτως θαυμάζεται ἐπ' ἄλλων ἡ ἐγκράτεια τοῦ Σωκράτους. Ήσον δ' ἀπέχει τῆς κατ' ἀρχὴν αὐστηρᾶς ἡμῶν ἥμικης ὁ Σωκράτης, δύνανται νὰ ἀποδεῖξωσι πολλὰ τῶν ἀπορημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος γιαρίσ. Καὶ αὐτὴ δὲ τοῦ Σωκράτους ἡ διμιλία καὶ ἀναστροφὴ μετὰ τῶν νέων φέρει τὸν δημόδη χαρακτῆρα τῆς παιδεραστίας. (1) Σωκράτης ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἀνώτερος πάσης ὑποφίας· αὐτὸς δὲ εἰρωνικῶς διμιλεῖ περὶ τῆς ἐρωτικῆς αὐτοῦ τέχνης καὶ φέγει πριμάριτα τὰ ἔλκη τῆς βδελυρίας ἔκεινης.

Καὶ ἐν τῇ ἥμικῃ τοῦ Σωκράτους οὐδὲ ἀναγνωρίσωμεν τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα· καὶ τὴν θεολογίαν αὐτοῦ δὲν οὐδὲν εὑρωμεν ἀπογλωγμένην ἀπὸ τῶν φραγμῶν τῆς τοῦ λαοῦ πίστεως. Ήσον δὲ βαθέως ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσιν ἐγκεχαραγμένοι οἱ χαρακτῆρες οὗτοι, καταφίνεται ἐκ τῆς καὶ διπλαντικὴν τὸν βίον αὐτοῦ ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος καὶ ἐκ τῆς εἰλικρινοῦς τιμῆς, ἣν πρὸς τὴν θρησκείαν τῆς πόλεως ἔδειξε, τὴν μεγίστην δ' ἀπόδειξιν παρέχει ὁ θάνατος αὐτοῦ· διότι ἵνα μὴ παραβῇ τοὺς νόμους, κατεφράνησε τοῦ συγγίους τρόπου τῆς ὑπερασπίσεως καὶ βραδύτερον τῆς ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου ἀποδράσεως. (2), τι δὲ τὸ Σικωνίδειον ἐπίγραμμα λέγει περὶ τοῦ Λεωνίδου, ισχύει καὶ περὶ τοῦ Σωκράτους: ἀπέθανε τοῖς τῆς πόλεως νόμοις πειθόμενος. Τοιοῦτον ἐπίγραμμα συνέθηκεν ὁ Ξενοφῶν ἐν πεζῷ λόγῳ εἰπών· ὁ Σωκράτης προελεύτο μᾶλλον τοῖς νόμοις δημέρων ἀποθανεῖν ή παρανομῶν ζῆν.

Ἀλλὰ καίτοι οὕτω βαθέως ὑπῆρχεν ἐρριζωμένος ἐν τῷ Σω-

κράτει ὁ Ἑλληνικὸς χαρακτήρος, δῆμος τὸ ἔξωτερικὸν αὐτοῦ σχῆμα
δὲν ἔτοι Ἑλληνικὸν οὔτε τὸ τοῦ σώματος οὔτε τὸ τοῦ λόγου. Ὁ
Σωκράτης ἐφέρετο τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ ὡς παράδοξος τις καὶ ἀτο-
πος ἀνὴρ καὶ οὐδενὶ τῶν ἀνθρώπων δῆμοιος οὔτε τῶν πασλαϊῶν οὔτε
τῶν συγχρόνων. Διετοῦτο εὑρισκόμενοι εἰς ἀπορίαν ἀρμοδίου χαρα-
κτηρισμοῦ ὠνόμαζον ἀποπίλαν τὴν φύσιν τοῦ τε σώματος καὶ τῶν λό-
γων αὐτοῦ. Η ἀτοπία δ' αὕτη ἐστὶν ἡ παράδοξος ἀντίθεσις τῆς ἔξω-
τερικῆς μορφῆς τοῦ Σωκράτους πρὸς τὸ ἔσωτερικὸν αὐτοῦ με-
γάλειον.

Πρὸς μὲν τὸ ἔξωτερικὸν εἶχεν ὁ Σωκράτης ἀδιαφορίαν δῆλως ξέ-
νην καὶ ἀλλοτρίον τοῦ Ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, πρὸς δὲ τὸ ἔσωτερι-
κὸν αὐτοῦ ἐμβάθυνσιν τέως πάντῃ ἀγνωστον. Η μὲν ἔξωτερικὴ αὐ-
τοῦ: ὅψις ἐμφαίνει τι σχολαστικὸν καὶ πεζὸν καὶ χυδαῖον, ἐν πα-
ραδόξῳ ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν καλλονὴν καὶ τὸν καλλιτεχνι-
κῶν διαφεροφαμένον τύπον τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, ἔσωτερικῶς δὲ
ἐμφανίζεται ὡς ἀποκάλυψις ὑψηλοτέρου τινός βίου, διστις ἔσωθεν πη-
γάδων δὲν γίνεται ἐντελῶς συνειδητὴ τῆς διανοίας ἐνέργεια καὶ διὰ
τοῦτο καὶ αὐτῷ τῷ Σωκράτει παρίσταται ὡς τι θεῖον καὶ δαιμό-
νιον. Πρῶτον τὸ ἔξωτερικὸν αὐτοῦ σχῆμα εἶχεν ὁ Σωκράτης Σειληνῶ-
δες· τοὺς ὄφικλιμοὺς ἐπιπολαῖους, ἦτο δηλως δὴ ἔξωφθαλμος, τοὺς
μυκτῆρος εἶχεν ἀναπεπταμένους, τὴν ρένα σιμήν, τὸ στόμα μέγα, τὸ
χείλη παχέα, τὴν γαστέρα ἔξωγκωμένην, τὴν κεφαλὴν φλασχρόν.
Τοιαύτη Σειληνώδης μορφὴ μᾶλλον ἔκρυπτεν ἀπὸ τῶν δημάτων
τοῦ Ἑλληνος τὸν θεῖον τοῦ Σωκράτους νοῦν ἢ ὑπεδήλου αὐτὸν.

Καὶ ἐν τοῖς λόγοις δὲ καὶ ἐν τοῖς τρόποις αὐτοῦ ἐμφανίζεται
σχολαστικότης τις καὶ ταπειγότης διανοίας καὶ ἀλλοτρία τοῦ Ἑλ-
ληνικοῦ χαρακτήρος ἀδιαφορίας πρὸς τὸ κατ' αἰσθησιν κάλλος τῶν
ἔξωτερικῶν τύπων. Ἐν τῇ οἰκίᾳ χορεύει μόνος, ἵνα ποιήται ὑγιεινός
κινήσεις. Δὲν ἔξερχεται ἐκτὸς τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, διότι παρὸς
τῶν δένδρων οὐδὲν ἔχει νὸς μάθη. Καταφρονεῖ τῶν τεχνιτῶν καὶ τῶν
ποιητῶν, διότι οὗτοι μᾶλλον ἔξ ἐνθουσιασμοῦ καὶ φυσικῆς τινος δρ-
μῆς ποιοῦσιν δ, τι ποιοῦσιν ἢ ἀπὸ διανοήσεως καὶ σαφοῦς γνώσεως.
Καλὸν λέγει τὸ ὀφέλιμον. Ἐδιδάσκετο μουσικὴν ἐν τῷ σχολείῳ τοῦ
Κόννου, ἀν μετέχῃ ἴστορικῆς ἀληθείας ἢ εἰδησις αὕτη, γέρων αὐτὸς
παρὰ παιδαρίοις καθήμενος.

Ταῦτα καὶ πλεῖστον ἀλλα τοικῦντά εἰσι πάντη ὁσύρφωναι καὶ ἀντίθετα πρὸς τὴν ποίησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου καὶ τὴν λεπτότητα τῆς Ἀττικῆς καλαισθησίας.

Οἱ Σωκρατικοὶ λόγοι φαίνονται, λέγει ὁ Ἀλκιβιάδης, κατὰ πρῶτον γελοῖοι. Οὐριόζουσι πρὸς τοὺς Σειληνοὺς τοὺς διακοινομένους· διότι τοικῦτα καὶ ὄνόματα καὶ ῥήματα ἔξωθεν περιχρυπέγονται οἱ λόγοι αὐτοῦ ὡς δορὰν σκαύρου τινὸς ὑδριστοῦ· ἔγει πάντοτε ὅντες στόμα ὄνους κακοθηλίους καὶ χαλκέας τινὰς καὶ σκυτοτόμους καὶ βυρσοδέψους καὶ σὲ διὰ τῶν αὐτῶν τοικῦτα φαίνονται ὅτι λέγει, ὥστε πᾶς ἀπειρος ἀνθρωπος καὶ ἀνόητος οὐκ εκτεγέλα τῶν λόγων αὐτοῦ· δταν ὅμως ἵδη αὐτοὺς διακοινομένους καὶ εἰσέλθῃ ἐντὸς αὐτῶν, οὐδὲ εὔρη πρῶτον μὲν νοῦν ἔχοντας μόνους τῶν λόγων, ἐπειτα δὲ θεοτάτους καὶ πλεῖστον ἀγάλματα ἀρετῆς ἐν ἑκατοῖς ἔχοντας καὶ ἐπὶ πλεῖστον τείνοντας. Τὸς αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Σωκράτην καὶ ὁ Κριτίας ἐν τοῖς Ἀπορνημονεύμασι (I, 2, 27) καὶ ὁ Πιπίας (αὐτ., IV, 4, 6) καὶ ὁ Καλλικλῆς ὅπτις ἐν τῷ Ποργύρᾳ τοῦ Ηλάτωνος (490 Β καὶ 497 Κ.) φέγει αὐτοῦ καὶ μικρὸν καὶ σκεπὲλ λρωτήματα. Τόσον παράδοξος ἐφίνετο τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ ἡ ἀκαλλώπιστος νοημοσύνη, ἥτις ἐποίει ὥστε νὸς ἀποφεύγει ἀπὸ τοιποῦ πάντας τοὺς ἐκλελεγμένους τύπους καὶ νὸς ζητεῖ πάντοτε τὸ ἀπέριττον καὶ ἀφέλεις καὶ ἀφιμούσιωτον καὶ τὴν πάσιν εὖληκτον γλῶσσαν!

Η τοῦ Σωκράτους αὕτη ἴδιοτροπία πηγάδει οὐχὶ ἐξ ἀναισθησίας πρὸς τὸν καλλιτεχνικὸν τύπον, ἀλλ' ἐκ τοῦ πληρώματος καὶ τῆς καινότητος τοῦ διανοητικοῦ περιεγγρένου, ἐκ τοῦ πολλοῦ καὶ νέου διανοητικοῦ θησαυροῦ, οὗ πρὸς παρέστασιν δὲν ἐπερχούσιν οἱ συνήθεις τύποι.

Η ἐν τῷ βόθῳ τῆς ψυχῆς ἐργαζομένη διάνυσι τοῖς φιλοσόφοις νῦν μὲν βυθίζεται μέχρις ἀναισθησίας πρὸς τὰς ἔξωτερικὰς ἐντυπώσεις, νῦν δὲ ἐργάζεται δι' αἰνιγματωδῶν προκατθήτεων καὶ προεικασιῶν, αἵτινες πρὸς τὴν ἐγρηγοροῦσαν ὑπαρξίαν αὐτοῦ ἐμφανίζονται ὡς ξένον τι. Σοφαρὸς καὶ πρὸς τὰς ἔπω ἐπερχομένος ὃν ἐβιβίζετο εἰς σκέψεις ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ ἔμενεν ἀδιάφορος πρὸς τὸν ἔξωτερον κόσμον καὶ ἵστατο ὥσπερ ἀφηρημένος. Κατὰ τὸν Ηλάτωνα (Συμπ. 220 κ. ἑφ.) τῷ 432 ἐν τῷ πρὸ τῆς Ηοτιδείας στρατοπέδῳ

τῶν Ἀθηναίων ἴστατο ὁ Σωκράτης κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον σκεπτόμενος ἐξ ἑωθινοῦ μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν ἀλληλην ἡμέραν· οὕτως ἵσχυρῶς ὁ φιλόσοφος ἡγωνίζετο πρὸς ἑαυτόν, ἵνα εύρῃ δῆτε ἐζήτει.

'Ο Σωκράτης δὲν ἦτο μόνον πεπεισμένος ὅτι ὑπηρετεῖ τῷ θεῷ, ἀλλ' ἐπίστευε προσέτι ὅτι ὁ θεὸς ἀποκαλύπτει αὐτῷ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν καὶ διὰ μαντικῆς καὶ δι' ὄντων, ίδιᾳ δὲ διὰ τῆς ίδιαζούσης αὐτῷ ὑψηλοτέρας ἔκείνης ἐμπνεύσεως, ἥτις τυγχάνει γνωστὴ ὑπὸ τῷ ὄντι τὸ δαιμονιον (¹) τοῦ Σωκράτους.

(1) Ήπει τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους ἐπραγματεύθησαν πλήν ἀλλων οἵδε.

F. Lélu t., du demon de Socrate, Paris 1836.

Raphael Kühner, ἐν τῇ ἐκδότει τῶν Ἀπομνημονικάτων σελ. 18—25. Gotha 1841.

G. R. Volquardsen, das D. d. Sokr. u. seine Interpreten, Kiel 1862.

L. Breitenbach, ἐν Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen XVII, 1863 σελ. 499—511.

Chr. Gron, ἐν Zeitschr. Eos. Würzburg 1864 σελ. 169—179.

P. W. Freymüller, Programm. Metten 1864.

Ferd. Friedr. Hägeli, d. Dem. d. Sokr. Bern. 1864.

B. Cybichowski, Quae Socratis de diis et daemonio fuerint opiniones etc. Breslau 1870.

Sig. Ribbing, über Socrates, Daimonium. Upsala 1870.

Henry Edward, The Daemon of Socrates London 1872.

Sauer, das D. des S. u. seine Deutungen Pr. Heilbronn 1883.

A. L. Fouilliée, Philosophie de Sokrate (1874) II, 266—316.

Gustav d' Eichtal, Soer. et notre temps (1881 σελ. 78—89). 'Ο Σωκράτης καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς. Θεολογία τοῦ Σωκράτους. Τὸ περὶ ἱρονοίας δόγμα. 'Ἐν τῷ ΙΙ' καφαλαῖρ πραγματεύεται ὁ Εἰχόαλ περὶ τοῦ δαιμονίου. 'Ἡ πραγματεία ἐξηληγίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ν. Βαλέττα καὶ ἐξεδόθη ἐν Λαϊφίᾳ τῷ 1884.

C. du Prel. D. Dämon. des Sokr. ἐν D. Mystik der alten Griechen Lpz 1888, σελ. 121—170.